langesid jälle eestlaste kätte, kes Novgorodi ja Pihkva appi kutsusid. Ainult Tallinnas püsisid veel taanlased, kes vastuhakkajate suhtes olid täitsa abitud. Kun. Waldemar oli kodus ühe oma vasalli poolt vangistatud, see halvas täitsa Taani nõrgad jõuvahendid. A. aga ja ordu teotsesid nüüd jällegi ühiselt ja võtsid kaotatud maakonnad, peale Saaremaa, tagasi. Tartu sai 1224 (Lihula asemel) piisk. Hermanni asukohaks. Temalt (mitte A.-ilt) võttis ordu Sakala läänina vastu. A. aga sai 1225 Saksa kun. Heinrich'ilt Liivi-, Läti- ja Läänemaa lääniks.

A.-i vahekord taanlasiga, orduga ja Riia linnaga oli mitmes asjas nii selguseta, et ta paavsti palus legaati saata. Ka lootis ta ikka veel ppiiskopiks ülendamist. 1225 saatis paavst Modeena piisk. Wilhelmi suurte volitustega Liivimaale, kes suurema osa tüliküsimusist lahendas. Lääne-, Viru- ja Järvamaa alistas ta esialgu vahendita paavstile, kõrvaldades sakslaste ja taanlaste võimu.

Saaremaa oli iseseisev, ja saarlaste tõttu oli meresõit endiselt kindluseta. 1227. a. alul valdas tugev sõjavägi, mille moodustasid osalt lätlased, liivlased, eestlased, saare ja lõpetas seega Eestimaa allaheitmise. Varssi peale seda okupeeris ordu omavoliliselt Harjumaa ja Tallinna. Alles 10 a. pärast nõutas paavst nüüd jõuetuile taanlasile nende omanduse tagasi, kuna vahepeal ordu saksa vasallid oli maale elama asetanud.

Lõuna pool ulatus A.-i aegadel saksa võim kuni Selburgini ja Mesothenini. Siin oli A. Seloonia piiskopkonna asutanud, mille ta aga 1224 Riiaga ühendas, misjuures ta lõi uue Semgallia piiskopkonna. Selleks pidi aga, peale Mesotheni maakonna, kõik muu semgallide maa alles võidetama. Vesthard, »semgallide kuningas«, oli seni sakslaste suhtes sõbralik või erapooletu olnud. Nüüd muutusid aga semgallid vaenlasiks. Liidus kuralasiga hävitasid nad 1228 Dünamünde. Peale seda algasid ordu kättemaksu-retkega võitlused semgallide ja kuralaste vastu, millede lõppu A. enam ei näinud. Ta suri 17. I 1229. Saksa preester ja lätlaste ning eestlaste misjonär Heinrich (Läti Henrik) oli juba 1227 tema tegude kroonikuks saanud.

Mitte kõiki oma plaane ei teostanud A. Tema sõltumatuse Bremenist oli paavst küll kinnitanud, kuid keeldus talle siiski ppiisk. tiitlit andmast. A. omas küll ppiiskopi õigused Semgalli, Tartu ja Saaremaa piiskoppide suhtes: kuid paavstide kade politika soodustas nende piiskoppide iseseisvust, samuti ka ordu sõltumatust ja taanlaste võimu. Tallinna piiskopkond jäi Lundi alampiiskopkonnaks. Riia piiskop ei pidanud nimelt tervel Baltimaal isandaks saama, kus pigemini paavstid tahtsid otsustavat osa mängida. Selleks pidi maa sisemine politiline killustamine kaasa aitama. See asjaolu sai saatuslikuks tulevikus. A.-i plaan — asutada ühtlane vaimulik vürstkond Idamere-mail — oli riiklikust vaatekohast parem. Kuid just siin põrkasid kohalikud huvid kokku paavstkonna omadega, — kuna jällegi paavstide abita polnud mõeldav A.-i plaanide teostamine.

A.-i ajaloolise osa hindamine on olnud mitmesugune, selle järgi, kas rohkem esile tõsteti sakslaste menu või Balti rahvaste alistamist ja järgnenud orjastamist. Igal juhul on A. Balti küsimuse XIII a. s. otsustanud Lääne kasuks. Alles A.-i kaudu on terve Balti maa-ala saanud Lääne-Euroopa kultuurtsükli püsivaks osaks.

Läti Henriku »*Chronicon Livoniae*« (peaallikas); Dehio, Gesch. d. Erzbistums Hamburg-Bremen, 2. Bd., 1877, lk. 160 jj.; Allg. D. B. I, 196 jj.; Protest. Realenz. I, 295 jj.; A. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands 1903, Bd. 4; Arbusow, Geistl. (Jhrb. f. Gen. VIII, 58 j., XVI, 5); R. Holtzmann, Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deutsche Gesch.-kunde 43., 1920, lk. 161 jj. *L. A.*

ALBERT II Suerbeer Kölnist, mag., Bremeni kapiitli skolastikus, määrati a. 1229 Bremeni ppiiskopi poolt, kes metropoliidina Riia üle esines, Riia piiskopiks; paavst selleks teda ei kinnitanud, vaid nimetas A.-i a. 1240 Armagh'i ppiiskopiks Iirimaal, 1245. a. aga — Preisi, Liivi- ja Eestimaa ppiiskopiks. Enda asukohaks a. 1253 peale piisk. Nikolause surma Riia valinud, kinnitati A. 1255 paavsti poolt Bremenist sõltumatuks esimeseks Riia peapiiskopiks, millist tiitlit Albert I tagajärjetult oli taotlenud. Kuramaa, Tartu, Saaremaa (Tallinna jäi Lundi kuuluvusse) ja 4 Preisi piiskopi metropoliidina pidas A. 1258. a. Riias II provintsiaalkontsiili. Juba pikemat aega püsinud vastolude tagajärjel Saksa orduga viibis ppiisk. mõnda aega Võnnus vangis. Hiljemini teotsesid ppiisk. ja ordu jälle koos, korraldasid 1272 ühise lepinguga suhted semgallidega. — A. II lõpetas piisk. A.-i alatud Riia toomi ehituse, kuhu ta ka peale oma surma (1272 nov. ja 1273 märtsi vahel) peaaltari ette maeti.

P. v. Goetze, A. S., 1854; Allg. D. B. I, 202—4; Arbusow, Geistl. (Jhrb. f. Gen. IX, 166, XVI, 207). — A.-i jutlused (*sermones*) Püha Edmundus'e († 1242) ülendamise puhul leiduvad Th. Martène'i »*Thesaurus novus Anecdotorum*« 3, 1717; 1831 jj.; 1827 jj.; vrdl. 1751 jj. *L. A.*

ALBRECHT Brandenburgist, sünd. 16.V 1490, surn. 20. III 1568, valiti 1511. a. Saksa ordu kõrgmeistriks. Tema valimisel loodeti,